

DOI: 10.32347/2786-7269.2024.8.348-360

УДК 711.163, 168; 454

д.т.н., професор **Плешкановська А.М.**,
ample_urban@ukr.net, ORCID: 0000-0001-9370-3570,

к.т.н., доцент **Голик Й.М.**,
g.jolana@ukr.net, ORCID: 0000-0001-5135-0711,

Вантиух Д.Е.,
vantiukh.diana@uzhnu.edu.ua, ORCID: 0000-0002-6096-7016,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ТРАНСФОРМАЦІЇ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВІЙНИ

Розглянуті проблемні аспекти розроблення Генеральної схеми планування території України, програм і проєктів відновлення та подальшого розвитку населених пунктів на основі історично сформованої специфіки регіонів та особливостей окремих територій України, що виникли внаслідок військової російської агресії.

Запропонована типологія та сформульовані типологічні особливості різних груп населених пунктів країни, що ґрунтуються на диференціації територій за масштабами збитків та умовами подальшого відновлення й збалансованого розвитку. А саме, населені пункти, що підлягають комплексній реконструкції та розташовані: а) на окупованих територіях; б) на межі бойового зіткнення й зазнали тотального руйнування в ході активних бойових дій; в) в буферній зоні 50-100 км вздовж границі з Росією; г) що прийняли значні потоки внутрішньої міграції; д) знаходились у відносній «безпеці» та зазнали лише руйнувань локальних міських об'єктів; е) на територіях, що зазнали тотального мінування та спорудження розвиненої мережі фортифікаційних споруд.

Ключові слова: Генеральна схема планування території України; програми і проєкти відновлення; регіональна специфіка; населений пункт; комплексна реконструкція міста.

Постановка проблеми. Проблема відновлення українських міст, що постраждали внаслідок російської агресії, є вкрай актуальною та вимагає всебічного дослідження, зокрема, в аспекті просторового планування територій. Зруйнована інфраструктура, промисловий та енергетичний сектори, житловий фонд та громадські об'єкти потребують комплексної реконструкції та відновлення. Чинним законодавством України передбачено необхідність

розроблення Програм і проєктів комплексного відновлення областей, території територіальних громад та населених пунктів. Відновлювальні заходи повинні забезпечити стимулювання економічного зростання та створення нових робочих місць, відбудову житлових будинків, що сприятиме поверненню до нормального життя в постраждалих регіонах. Також важливо враховувати необхідність формування сприятливого психологічного мікроклімату в містах для населення, яке зазнало значних стресових впливів під час військових дій.

Основою для розроблення документації з просторового планування регіонального і місцевого рівнів виступає Генеральна схема планування території України, проте термін дії цього документу закінчився у 2020 році. Крім того, за останній час кардинально змінились умови розвитку територій і населених пунктів як в межах країни в цілому, так і в межах окремих регіонів.

До початку повномасштабної російської агресії Програмою діяльності Кабінету Міністрів України було передбачено розроблення нової Генеральної схеми у найближчі роки та встановлено, що з урахуванням положень «Державної стратегії регіонального розвитку на 2021- 2027 роки» та плану заходів з її реалізації основними питаннями, які потребують вирішення в новій Генеральній схемі, мали бути [2, 3]:

- побудова планувального каркаса, пов'язаного з європейським планувальним каркасом (в основу якого покладені міжнародні транспортні коридори ТІН);
- використання переваг точок зростання; розвиток функціональних регіонів (Азово-Чорноморське узбережжя, Українські Карпати, прикордонні регіони, міські агломерації тощо);
- розбудова Національної екологічної мережі на базі Смарагдової мережі України; розвиток сучасної системи розселення;
- зміна структури використання земель і підвищення частки природоохоронних та рекреаційних територій.

Сучасний стан вимагає перегляду цих принципів з урахуванням ситуації, що склалася в країні внаслідок війни, політичних, економічних і демографічних реалій воєнного та повоєнного періодів.

Кожен регіон України традиційно має свої географічні й історичні особливості, які повинні бути враховані при розробленні програм і проєктів відновлення. Проте, істотним чином на прийняття рішень щодо подальшого відновлення та розвитку регіонів впливатимуть реалії військової агресії та кардинальні зміни, що зазнали перш за все:

- негативна динаміка чисельності населення країни та демографічної структури населення, потужні внутрішні та зовнішні міграційні потоки;

- зруйнована наявна система енергозабезпечення та загальні тенденції впровадження джерел відновлювального енергопостачання;
- трансформація системи розміщення продуктивних сил та транспортно-логістичних зв'язків, що склалася в попередній період;
- тенденції створення нових типів поселень, окремих житлових комплексів, будівель і споруд;
- істотне підвищення вимог до забезпечення безпеки населення, різнофункціональних об'єктів, поселень в цілому.

Мета даного дослідження полягає у виділенні регіональної специфіки умов відновлення та подальшого розвитку населених пунктів України, що зазнали руйнування та знищення в ході російсько-української війни для цілей розроблення документації з просторового планування, програм і проєктів комплексного відновлення територій на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, трансформації сформованої за попередні десятиліття структури розселення – мережі населених пунктів, системи розміщення продуктивних сил та промислово-виробничого комплексу України.

Основна частина. За тисячолітню історію свого існування людство, держави та населені пункти постійно стикались з проблемами ліквідації наслідків різного роду факторів, що спричинювали істотні пошкодження та руйнування забудови, інфраструктури, а інколи, і повне знищення населених пунктів [4, 5]. Попри прагнення людства після сумного досвіду двох світових війн стати в ХХІ столітті глобалізованим постконфліктним суспільством, початок третього тисячоліття виявився затьмареним кількома потужними військовими конфліктами та терористичними актами світового рівня, зокрема, війна з тероризмом, спричинена терористичною атакою 11 вересня 2001 року, війни в Ефіопії, Ірані, Іраку, Афганістані, Ємені, громадянська війна в Сирії [6].

І, нарешті, остання найпотужніша та найкривавіша війна в цьому тисячолітті – війна Росії з Україною, що призвела до загибелі сотень тисяч людей, мільйонних як внутрішніх, так і зовнішніх міграційних потоків, нищівного руйнування житлової й громадської забудови, промислових і енергетичних об'єктів, інженерно-транспортної інфраструктури, знищення цілих міст і сіл.

За даними Київської школи економіки загальна сума прямих задокументованих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі України станом на січень 2024 р. склала понад \$ 154,9 млрд, а також \$ 16,4 млрд – складають екологічні збитки [7].

За роки російської агресії під окупацію потрапило близько 125 тис. із 603,6 тис. кв. км площі України (20,7 %) або 3 649 населених пунктів у 144 територіальних громадах України. При цьому з початку повномасштабного

вторгнення Сили оборони звільнили близько 39 тис. кв. км та 687 населених пунктів [7]. Проте, навіть ті території, що не попали під окупацію, постійно знаходяться під загрозами обстрілів (до 40 тис. повітряних тривог за два роки повномасштабної війни), можливих руйнувань та потенційної небезпеки життя та здоров'ю цивільних мешканців. За підтвердженими ООН даними за два роки вторгнення загинуло 10 582 та поранено 19 875 цивільних мешканця [8].

Усвідомлення необхідності розроблення програм і проєктів комплексного відновлення територій територіальних громад, міст і сіл України було сформовано вже в перші місяці війни, та знайшло своє відображення в прийнятті низки нормативно-правових актів, що визначають необхідність розроблення цих документів. Проте, зважаючи на колосальну потребу в обсягах фінансування на комплексне відновлення зруйнованих об'єктів, територій, міст і сіл, постає принципове питання: з чого саме починати таке комплексне відновлення українських міст, з якого саме першочергового виду реконструкції [9, 10, 11]? Як забезпечити безпеку проживання цивільного населення та стале функціонування й подальший розвиток усіх структурних елементів поселень і містобудівних підсистем [12, 13]?

Якщо розглядати усю територію України (в границях до 2014 року), то до факторів, що впливають на умови функціонування поселень в умовах воєнного стану та у повоєнний період, можна віднести:

- наявна або потенційна загроза активних бойових дій на тимчасово окупованих територіях та територіях, дотичних до лінії бойового зіткнення;
- наслідки активних бойових та окупаційних дій на звільнених від окупації територіях;
- висока загроза уражень від БПЛА, ракетних і артилерійських обстрілів різного ступеня інтенсивності;
- кардинальна зміна чисельності та соціально-демографічної структури населення регіонів внаслідок зовнішніх і внутрішніх міграційних потоків;
- тотальне мінування значних територій країни;
- порушення сталих інфраструктурних, в першу чергу, транспортних (транспортні коридори) і інженерних (енергогенеруючих, ресурсозабезпечуючих) зв'язків;
- принципові зміни у просторовому розподілі й структурі виробничих потужностей і ресурсів;
- зміни нормативно-правової бази розроблення документації з просторового планування та вимог щодо забезпечення безпеки цивільного населення.

Кожний регіон України протягом тривалого часу свого розвитку напрацював власну специфіку формування просторової організації території

міст та своєрідну унікальність міського середовища. Повномасштабна війна, яка не залишила поза загрозами руйнування жодної території та жодного поселення країни, все ж таки по різному вплинула на умови існування поселень і населення в різних регіонах. Проблематика теперішнього існування та подальшого відновлення й розвитку регіонів, обумовлена викликами повномасштабної російсько-української війни, закладена наслідками активних військових дій, потужними обстрілами мирних поселень та спричиненими такими викликами міграційних потоків, може бути розділена на кілька типологічних груп.

1. Міські та сільські поселення, що дотепер знаходяться на окупованих територіях сходу та півдня країни

Перш за все, це населені пункти, що знаходяться на території Автономної республіки Крим, Донецькій і Луганській областях, та з 2014 року не перебувають під управлінням українських державних і місцевих органів влади. Наразі, такі поселення знаходяться поза зоною можливого здійснення реконструктивної діяльності з боку України щодо їх відновлення, поліпшення умов проживання та стану основних фондів. Розв'язання питання налагодження нормальних умов функціонування міст і сіл та проживання мешканців у цьому випадку буде вирішуватись після повного звільнення таких територій.

2. Міські та сільські поселення, що знаходились та знаходяться на межі бойового зіткнення й зазнали тотального руйнування в ході активних бойових дій.

Суттєва кількість поселень, особливо на сході та південному сході країни, що перебували й перебувають досі на лінії активних бойових дій, практично повністю знищені, а їх мешканці залишили свої домівки (див. Рисунок 1 та Рисунок 2, 3). Так, будівлі й споруди, промислові та інфраструктурні об'єкти Маріуполя, Сіверськодонецька, Рубіжного, Бахмута, Мар'янки, Лисичанська, Попасної, Ізюма, Волновахи, Авдіївки – на 90-100 % пошкоджені та зруйновані, міста перетворились на купи будівельного сміття. Населення більшості з них залишили свої домівки й найближчим часом, навіть за наявності бажання, не матимуть можливості повернутися.

У подібних випадках, особливо для малих і середніх міст, зважаючи на масштабність руйнувань (див. Рисунок 3) та відсутність достатньої кількості мешканців, навіть після звільнення і припинення активних бойових дій, доцільно ставити питання не просто про «відновлення», а, навіть, саме про *доцільність* такого відновлення для усіх знищених поселень, та «створення нових» поселень з формуванням просторової організації розселення на нових засадах сучасних урбаністичних теорій.

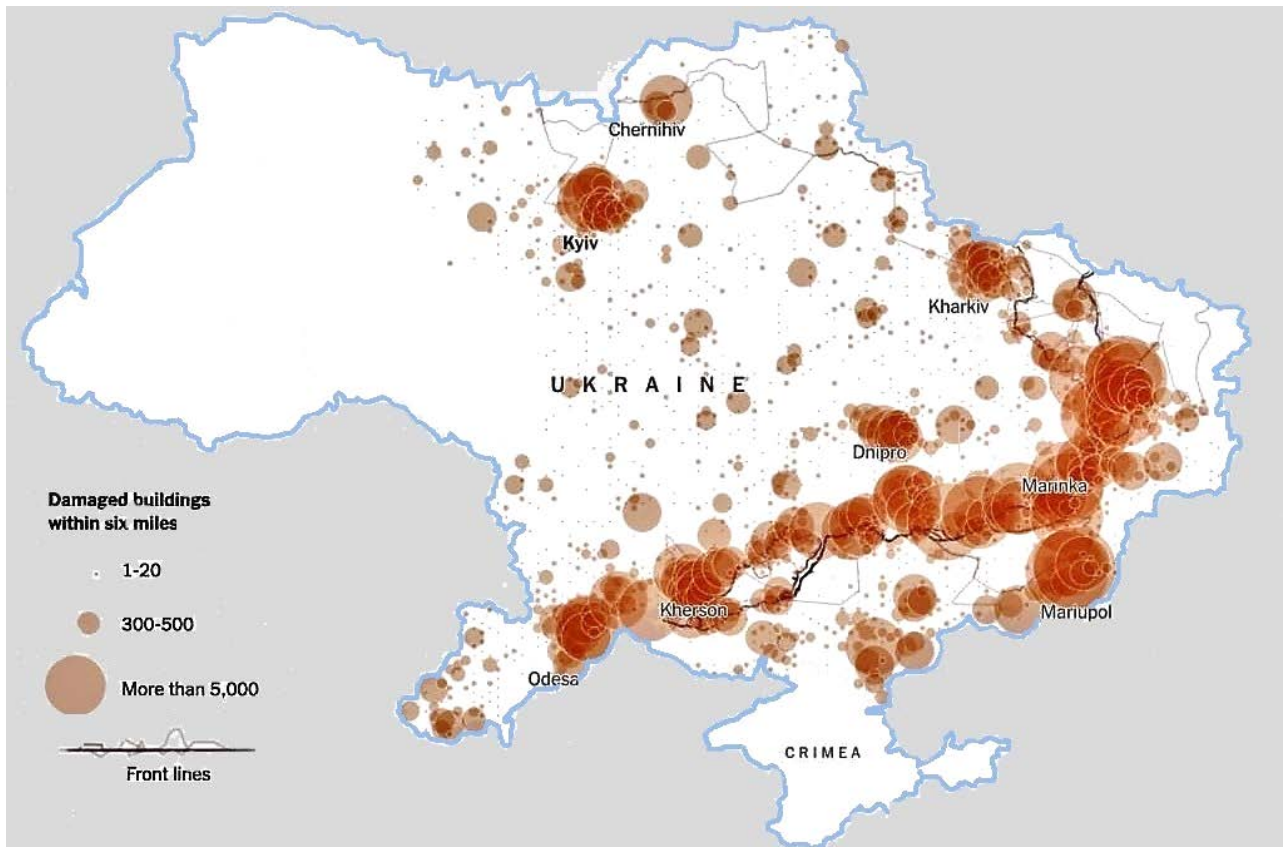

Рис. 1. – Схема локалізації зруйнованих об'єктів (за даними The New York Times).
Джерело: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2024/06/5/714706/>

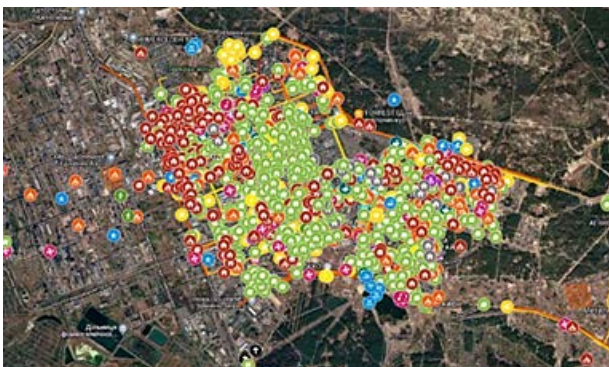

Рис. 2. – Інтерактивна карта влучань по м. Северодонецьк Луганської області.
Джерело:
<file:///C:/Users/User/Downloads/Vt10218.pdf>

Рис. 3. – Вигляд зруйнованого поселення.
Джерело: <https://newlinesinstitute.org/geo-economics/foreign-aid/ukraines-marshall-plan-should-come-with-transparency/>

3. Міські та сільські поселення, що знаходяться в буферній зоні вздовж границі з Росією (50-100 км).

Наявність потенційної загрози від північного сусіда, спустошеність і замінованість території, необхідність урахування процесів реструктуризації промисловості з перенесенням потужних підприємств, особливо оборонного профілю, в західні регіони країни, вимушена трансформація наявних та раніше

прогнозованих транспортних коридорів і комунікаційних зв'язків, з їх переорієнтацією на Європейський захід, вимагатимуть кардинального перегляду сформованої системи розселення на цих територіях. Необхідність створення своєї «буферної» зони вздовж кордонів з Росією зі специфічним режимом використання та забудови територій та умов проживання населення вимагатиме формування мережі невеликих енергонезалежних самодостатніх поселень з пріоритетним спрямуванням господарської діяльності на сільськогосподарську та переробну промисловість та підвищеним рівнем захисту населення

Друга та третя групи поселень вимагатимуть розроблення абсолютно нових комплексних планів просторового розвитку територіальних громад та генеральних планів окремих поселень [11, 13].

4. Міські та сільські поселення, що прийняли значні потоки внутрішньої міграції.

Переважаючий тиск потужних внутрішніх міграційних потоків, спричинених військовою агресією, взяли на себе західні й деякі центральні регіони країни (див. Рисунок 4) [14]. Так, наприклад, за два роки повномасштабної війни станом на кінець 2023 р. чисельність населення Закарпатської області збільшилась внаслідок внутрішньо переміщених осіб майже на третину (370 тис. осіб або 29,5 %); зокрема: в Ужгороді – на 25 % (зі 115 тис. до 145 тис.) і найбільше, в Мукачеві – на 45,3 % (з 86 тис. до майже 125 тис.). Зрозуміло, що після закінчення активної фази війни частина внутрішньо переміщених осіб намагатиметься повернутися на колишнє місце проживання, але переважна більшість, за оцінкою соціологів, усе ж таки залишиться на місцях теперішнього проживання. Все це вже зараз вимагає суттєвого збільшення обсягів житлового будівництва та розвитку мережі об'єктів соціальної сфери (дошкільних навчальних закладів, загальноосвітніх шкіл, закладів охорони здоров'я тощо), інженерно-транспортної інфраструктури. Такому процесу сприятимуть тенденції формування низки промислово-виробничих об'єктів у західному регіоні на заміну колишнього промислового сходу країни [15].

Крім того, на території цих регіонів уже тепер відбувається активне будівництво об'єктів промислово-виробничого, енергетичного й логістичного секторів. З одного боку, це створює нові місця прикладання праці як для наявного, так і для прибулого населення. З іншого боку, це знову ж таки вимагає й спричинює потребу у розвитку цивільного будівництва. Мережа населених пунктів у цих регіонах також зазнає суттєвої зміни із трансформацією народногосподарського профілю, чисельності населення, адміністративного статусу тощо.

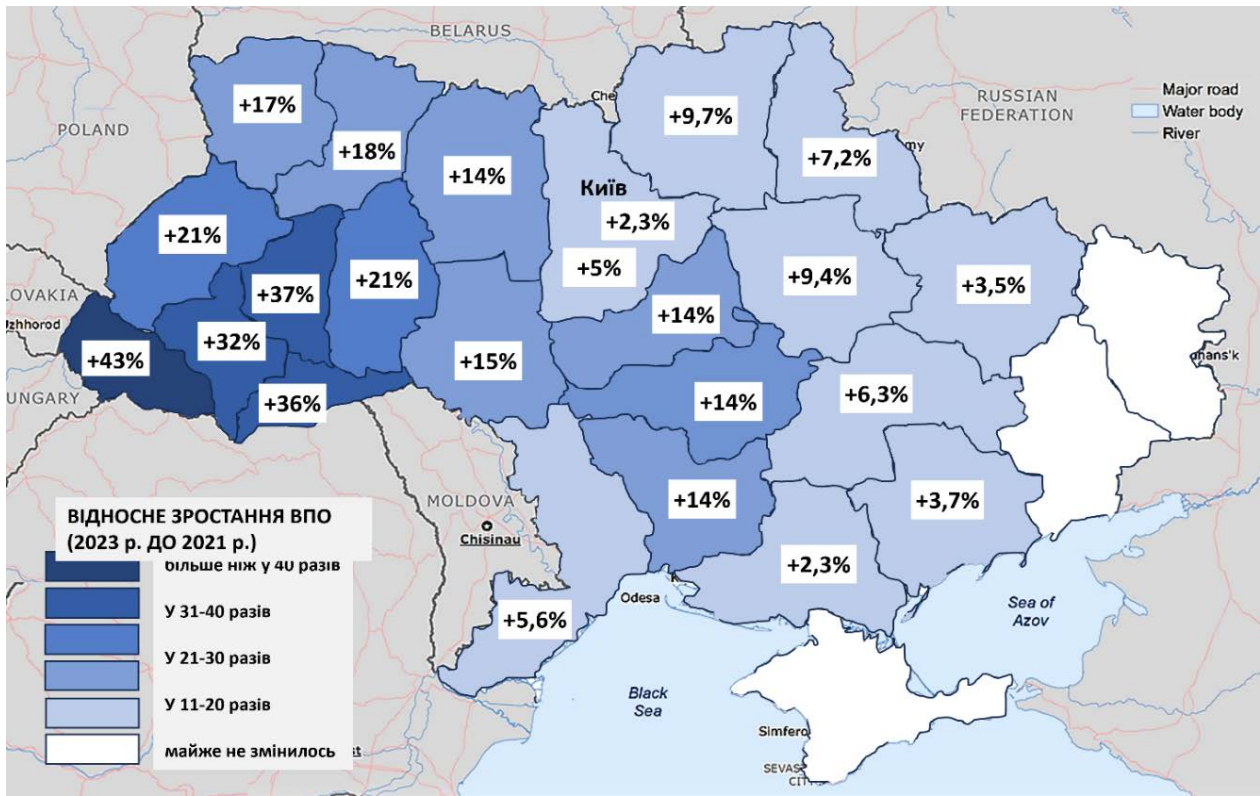

Рис. 4. – Відносне збільшення кількості ВПО в регіонах (04.2023 р. порівняно до 05.2021 р.)
 Джерело: <https://news.finance.ua/ru/v-kakih-oblastyah-ukrainy-bol-she-vsego-pereselencev-issledovanie>

Рис. 5. – Карта замінованих територій України.
 Джерело: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2023/01/7/7383886/>

5. Міські та сільські поселення, що знаходяться у відносній «безпеці» та зазнали лише локальних руйнувань окремих об'єктів.

Але й для таких поселень, як і для поселень четвертої групи, розташованих переважною більшістю в західних і центральних областях країни, поруч із необхідністю проведення локальних відновлювальних дій, характерним стає активне впровадження реконструктивних заходів, спрямованих на подальшу трансформацію міського простору відповідно до нових вимог формування комфортного та безпечного середовища проживання населення. Зокрема, законодавчо визначена вимога створення фонду захисних споруд цивільного захисту шляхом 100 % забезпечення усіх об'єктів житлового і нежитлового будівництва захисними спорудами [15? 16].

Нормативно-методичне забезпечення реалізації такої вимоги, на жаль, знаходиться лише на етапі свого формування. Необхідність урахування нормативних вимог забезпечення безпеки формування й функціонування урбанізованих просторів та економічної рентабельності реалізації таких вимог потребує додаткового теоретичного обґрунтування й практичної апробації проєктних рішень по їх реалізації.

Так, на нашу думку, вимога 100% забезпечення населення й об'єктів місцями у захисних спорудах має визначатися на рівні не кожного окремого об'єкта, а на рівні первинного структурного елемента міського плану – кварталу чи мікрорайону – з урахуванням нормативно визначених максимальних відстаней до таких споруд. Оскільки частина мешканців, що на момент повітряної тривоги перебуває у закладах громадського обслуговування (торговельних, навчальних, лікувальних, спортивних та інших) – так зване «денне» населення, є відсутньою за місцем свого постійного проживання – так зване «нічне» населення. Аналогічно, у випадку нічної повітряної тривоги, коли переважна більшість населення знаходиться за місцем свого проживання, місця у захисних спорудах громадського призначення залишатимуться вільними.

Створення балансу між кількістю постійного («нічного») населення та загальною кількістю місць у спорудах цивільного захисту в межах первинних структурних елементів міського плану сприятиме раціональному використанню ресурсів як територіальних, так і грошових.

І остання група, це:

6. Території, що зазнали тотального мінування та спорудження розвиненої мережі фортифікаційних споруд

Як правило, це території, що знаходяться поза межами населених пунктів, та призначені перш за все для ведення сільськогосподарської діяльності, лісництва та водного господарства (див. Рисунок 5). Реалізація цих видів економічної діяльності та будь-яких заходів з відновлення й реконструкції

ландшафтів, природних і земельних ресурсів, має передувати тривала робота з розмінування цих територій. До цієї групи також можна віднести території, що вивільнились з під водної поверхні колишнього Каховського водосховища, та потребують активної рекультивації з подальшим її відновленням і переосвоєнням.

Висновки. Останній досвід великомасштабних заходів з відродження народного господарства наша країна мала після завершення II Світової війни. Наразі перед Україною постає нова сукупність проблем з відновлення зруйнованих міст і сіл та повернення країни до сталого успішного розвитку. Розроблення комплексу програм і проєктів відновлення та подальшого розвитку областей, територіальних громад, міст і сіл має базуватись на документації з просторового планування вищого рівня – Генеральній схемі планування території України та Схем планування території областей. В основу розроблення цих документів може бути покладена запропонована типологічна диференціація територій за масштабами збитків та умовами подальшого відновлення та збалансованого розвитку.

Список використаних джерел

1. Про регулювання містобудівної діяльності. Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17/print>.
2. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021- 2027 роки Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
3. Палеха Ю.М. Нова редакція Генеральної схеми планування території України - стратегія інтеграції України у Європейський простір. *Укр. геогр. журн.* 2020, 1(109), С. 7-15. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2020.01.007>.
4. Pleshkanovska, A. et al. (2024). Reconstructive Activity in the Context of Urban Life Cycle Phases. The Case of Ukrainian Cities, *ACE: Architecture, City and Environment*, 18 (54), 12127. DOI: 10.5821/ace.18.54.12127.
5. Устінова І.І., Плешкановська А.М. (2022). Урбіцид та повоєнне відновлення житлової забудови міст України: досвід та перспективи. *Грааль науки*. 23, С. 463-471. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-ofscience.23.12.2022.82>.
6. *Ten Conflicts to Watch in 2022*. URL: <https://www.crisisgroup.org/global/10-conflicts-watch-2022>.
7. Звіти KSE Institute станом на січень 2024 року. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zroslo-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/>.
8. Два роки повномасштабного російського вторгнення у цифрах. *Суспільне. Новини*. 24 лютого 2024 р. URL: <https://nachasi.kr.ua/ru/vijna-v-ukrayini/viina-u-tsyfrakh/>.

9. Post-Conflict Recovery and Peacebuilding. World Development Report 2011. URL: <https://web.worldbank.org/archive/>.
10. Габрель М.М., Габрель М.М. Диференційна урбаністика як концепція відновлення, реорганізації та розвитку життєстійкості простору України. *Містобудування та територіальне планування*. 2022. 81, 70-92. DOI: <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2022.81.70-92>.
11. Плешкановська А.М. *Комплексна реконструкція міста: моделі та методи*: монографія. Київ, ТОВ «Франко Пак», 2024. 328 с.
12. Pleshkanovska, A. et al. (2024). Reconstructive Activity in the Context of Urban Life Cycle Phases. The Case of Ukrainian Cities, *ACE: Architecture, City and Environment*, 18 (54), 12127. DOI: <https://doi.org/10.5821/ace.18.54.12127>.
13. Плешкановська А.М. Реіндустріалізація 4.0 – основа забезпечення реалізації відновлення та перспективного розвитку територій. *Просторовий розвиток*. К.: КНУБА. 2023. № 5, С. 178-191. DOI: <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2023.5.192-200>.
14. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Раунд 14, жовтень 2023 р. IOM UN MIGRATION. 2024. 18 с. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R14_Displacement_ENG-UKR.pdf.
15. Войтовський К. Досвід Ізраїлю щодо формування стратегії національної безпеки. *Офіційний вебсайт Національного інституту стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/dosvid-izrayilyu-shchodoformuvannya-stratehiyi-natsionalnoyi>.
16. ДБН В.2.2-5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту». Режим доступу: https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2023/08/DBN_V_2_2_5-2023.pdf.

Dr. Tech. Science, Professor **Pleshkanovska Alla**,
PhD, Tech. Sciences, associate Pprofessor **Holyk Jolana**,
PhD student **Vantyukh Diana**,
Uzhhorod National University.

REGIONAL SPECIFICITY OF THE TRANSFORMATION OF SETTLEMENTS IN THE FACE OF THE CHALLENGES OF WAR

The article deals with the problematic aspects of the development of the General Scheme of Planning of the Territory of Ukraine, programs and projects for the restoration and further development of settlements, based on the historically developed specifics of the regions and the features of individual territories of Ukraine, which arose, as a result, of Russian military aggression.

The typological features of different groups of settlements and the territory of the country are formulated, namely, settlements subject to complex reconstruction and located:

A typology is proposed and typological features of different groups of settlements in the country are formulated, based on the differentiation of territories according to the scale of damage and the conditions for further restoration and balanced development. Namely, a) in the occupied territories; b) on the brink of combat and were totally destroyed during active hostilities; c) in the buffer zone of 50–100 km along the border with Russia; d) received significant flows of internal migration; e) were in relative "safety" and were subjected only to the destruction of local urban objects; e) in territories subjected to total mining and construction of a developed network of fortifications.

Keywords: General planning scheme for the territory of Ukraine; renewal programs and projects; regional specifics; settlements; comprehensive reconstruction of the city.

REFERENCES

1. On the regulation of urban planning activities. Law of Ukraine dated 17.02.2011 No. 3038-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17/print>. {in Ukrainian}
2. State regional development strategy for 2021-2027. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 5, 2020, No. 695. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>. {in Ukrainian}
3. Palekha Yu.M. New Edition of the General Scheme of Planning of the Territory of Ukraine - Strategy of Integration of Ukraine in the European Space. *Ukrainian Geographical Journal*. 2020, 1(109), pp. 7-15. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2020.01.007>. {in Ukrainian}
4. Pleshkanovska, A. et al. (2024). Reconstructive Activity in the Context of Urban Life Cycle Phases. The Case of Ukrainian Cities, *ACE: Architecture, City and Environment*, 18 (54), 12127. DOI: <https://doi.org/10.5821/ace.18.54.12127>. {in English}
5. Ustinova I.I., Pleshkanovska A.M. (2022). Urbicide and post-war restoration of residential development in cities of Ukraine: experience and prospects. *The grail of science*. 23, pp. 463-471. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-ofscience.23.12.2022.82>. {in Ukrainian}
6. *Ten Conflicts to Watch in 2022*. URL: <https://www.crisisgroup.org/global/10-conflicts-watch-2022>. {in English}
7. KSE Institute reports as of January 2024. URL:

- <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zroslo-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/>. {in English}
8. Two years of full-scale Russian invasion in numbers. *Public* 2011. URL: <https://web.worldbank.org/archive/>. {in English}
9. Post-Conflict Recovery and Peacebuilding. World Development Report: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zroslo-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/> {in Ukrainian}
10. Gabrel M.M., Gabrel M.M. (2022). Differential urbanism as a concept of restoration, reorganization and development of the sustainability of the space of Ukraine. *Urban planning and territorial planning*. 81, pp. 70-92. DOI: <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2022.81.70-92>. {in English}
11. Pleshkanovska A.M. (2024). *Complex reconstruction of the city: models and methods*: monograph. Kyiv, "Franko Pak" LLC, 328 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/381284146_Kompleksna_rekonstrukcia_mi_sta_modeli_ta_metodi. {in Ukrainian}
12. Voitovsky K. Israel's experience in the formation of a national security strategy. *The official website of the National Institute for Strategic Studies*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/dosvid-izrayilyu-shchodoformuvannya-stratehiyi-natsionalnoyi>. {in English}
13. Pleshkanovska A.M. (2023). Reindustrialization 4.0 – the basis for ensuring the implementation of restoration and perspective development of territories. *Spatial development*. KNUBA. No. 5, pp. 178-191. DOI: <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2023.5.192-200>. {in Ukrainian}
14. Report on internal population displacement in Ukraine. Round 14, October 2023. *IOM UN MIGRATION*. 18 p. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R14_Displacement_ENG-UKR.pdf. {in Ukrainian}
15. Voitovsky K. Israel's experience in the formation of a national security strategy. *The official website of the National Institute for Strategic Studies*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/dosvid-izrayilyu-shchodoformuvannya-stratehiyi-natsionalnoyi>. {in English}
16. DBN B.2.2-5:2023 "*Protective structures of civil defense*". Retrieved from: https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2023/08/DBN_V_2_2_5-2023.pdf. {in Ukrainian}